

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 105 1984

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-00757-1 (häftad)

ISBN 91-22-00759-8 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1985

vetenskaper: geologi, paleontologi och kristallografi. Till 1600-talsområdet hör också en studie i nordisk emblemkonst som har beröring med Axel Fribergs bekanta avhandling om Stiernhielms Hercules.

Andra av de lärdomshistoriska kapitlen belyser vad Billeskov Jansen kallar »vort kære attende Aarhundrede». Under 1700-talet levde den C. G. Kratzenstein som skrev en avhandling om elektricitetens användning inom läkekonsten och som i fyrtio år undervisade i naturalhistoria vid Köpenhamns universitet. Till samma epok hörde den Lauritz Smith, som överförde naturrättens principer till djurens område och skrev om människans plikter mot djuren. Dit hör Knud Lyhne Rahbek, om vars ungdomsår på Herlufsholms skola Billeskov livfullt berättar, med inströdda egna minnen från den junidag år 1922, då han själv av sin far ledsagades till inträdesprovet i samma internatskola.

Frederik Billeskov Jansens far visar sig för övrigt ha spelat en icke oväsentlig roll i sonens vetenskapliga utveckling. Fadern, till yrket jurist, var en hängiven amatörarkeolog. »Det var – skriver sonen – i Arkeologien jeg lærte hvad en videnskabelig Metode er» genom att hålla föremålen i handen, att dra de nödvändiga slutsatserna från material och fyndförhållanden om form och funktion. Från dessa erfarenheter följer Billeskov Jansen linjen till sitt eget intresse för det enskilda konstverket, dess innehåll, hållning, genre, komposition och stil.

De uppsatser i den nya boken som sannolikt har mest att ge svenska läsare är de, där Billeskov Jansen ger sitt perspektiv på dansk litteratur- och kulturhistoria från vårt eget århundrade, inklusive sin egen insats. Han börjar med Georg Brandes och citerar dennes berömda ord i inledningsföreläsningen vid Köpenhamns universitet, att Danmark – »som vanligt» – säger Brandes, är 40 år efter Europa. De lärdomshistoriska kapitlen om danskt 1600-tal är delvis formade som ett motbevis mot Brandes tes. I själva verket använder Billeskov Jansen också Brandes själv som motinstans mot dogmen om Danmark som det efterblivna landet: det var dock Brandes som först presenterade Nietzsche för en europeisk publik, något som satte gränsmärke för en hel europeisk epok.

Harald Høffding är en av de danska humanister som betytt åtskilligt för den filosofiska orienteringen i Norden; Billeskov Jansen presenterar honom med den fyndiga karakteristiken »Nationens samvittighet og flere Verdensdelers Læremester i Haandbogsformat». Litteratur- och kulturhistorikern Valdemar Vedel porträtteras; i sammanhanget framhävs Vedels intressanta uttalanden om de »kärnupplevelser», som lett fram till några av hans kändaste böcker: synen av staden Nürnbergs borg och ljudet av hammarlagen gav upphovet till boken »By og borger», en gudstjänst i Gesu-kyrkan i Rom gav impulsen till Vedels bok om Barocken. Också Vedels insatser från hans sena år inom estetik blir belysta. Något snävare är det perspektiv i vilket Vilhelm Andersen behandlas. Om Paul Rubow skriver Billeskov Jansen en nekrolog, som gör intryck genom sin personliga ton och positiva hållning, särskilt då man vet hur långt avståndet temperamentsmässigt var mellan de två. Mer distansnerande är hållningen i karakteristiken av den egensinnigt originelle professorskollegan Ejnar Thomsen. Oluf Friis och hans insatser i dansk lärdomshistoria kommer aldrig på tal i boken.

I kapitlet om Harald Høffding berättar Billeskov Jansen

om sitt första möte med Köpenhamns universitet. Det ägde rum i oktober 1925, då han under en ferie från skolan i Herlufsholm hade tillfälle att bli åhörare av en disputation om begreppet Humor hos Kierkegaard; kanske fixerades då, liksom genom den unge gymnasistens läsning av Ibsen, den blivande forskarens livslånga intresse för Kierkegaard. Doktoranden hade slutat sitt anförande efter disputationen med att citera ett ord av Høffding, som vid tillfället i fråga satt på främsta bänken; Høffding hade sagt: »Jeg elsker Universitetet.» Nu, över 60 år senare, prövar Billeskov Jansen att summera sina intryck för egen räkning och frågar sig: »Gör jag det i dag?» Och han svarar, dialektiskt, »Ja. Nej. Jo, trots allt». Upplevelser av 68 års revolt och av de ideologiska och organisatoriska förändringar som följde i dess spår har gjort honom tveksam. I ett vetenskapshistoriskt kapitel »Hvad er Ideologikritik?» gör han en snabb summering av de senaste moderiktningarna och slagorden inom sin vetenskap, och markerar sin kritiska hållning till nutida ensidigheter.

I boken uppträder författaren ibland nästan monumentalt, omtalande sig själv i tredje person, som ett moment i det litteraturhistoriografiska perspektiv han tecknat. Så omtalas hans insatser vid tillkomsten av den danska litteraturhistoria i sex band, som Politikens förlag gav ut, liksom av de tolv banden av världslitteraturens historia från samma officin. Därutöver har han presterat en egen världslitteraturens historia i ett band, där han tar sin utgångspunkt i de skilda tidsåldrarnas människosyn. Mest levande står Billeskov Jansen framför oss i boken *Liv og lærdom*, då han talar om sig själv i första person, ger personliga intryck från de människor och de böcker han mött, då vi – kort sagt – möter inte bara lärdomen men bokstavligen *ett liv i lärdom*. På ett sätt som man knappast kunde ana under 1940-talet har han utvidgat sina perspektiv. Från spörsmålet om vad en dikt är har han nått fram till spörsmålet vad en människa är. Humanisten har besegat formalisten.

Carl Fehrman

Thure Stenström: *Existentialismen i Sverige. Mottagande och inflytande 1900–1950*. Almqvist & Wiksell International. Uppsala 1984.

Det finns i Thure Stenströms vetenskapliga författarskap en sällsynt följdriktighet och lika sällsynt uthållighet. Redan i hans gradualavhandling från 1961, *Den ensamme. En motivstudie i det moderna genombrottets litteratur*, är Kierkegaard och Ibsen två centrala gestalter. I hans fem år senare publicerade, stort upplagda – och nu i tredje upplagan utkomna – idéhistoriska och litteraturhistoriska verk, *Existentialismen. Studier i dess idétradition och litterära yttringar* bildar Kierkegaards tänkande den självklara utgångspunkten. I fem huvudetapper följer han här idélinjer från Kierkegaard via Nietzsche, Jaspers och Heidegger fram till Sartre; den senare delen av boken ägnas åt allsidiga analyser av tre centrala verk i den litterära existentialistiska traditionen i Frankrike, alla från 1943, av respektive Sartre, Camus och Simone de Beauvoir.

Sannolikt var det redan från början Thure Stenströms syfte att förlänga perspektivet och att genomföra en studie – inom komparatismens vetenskapsramar – av existenti-

lismens mottagande och inflytande i Sverige. Denna uppgift har han, efter ytterligare mer än ett decennium av intensiva forskningar, fullföljt och avslutat i det hösten 1984 utgivna arbetet *Existentialismen i Sverige. Mottagande och inflytande 1900–1950*. I det nya verket har han givit ett stycke svensk idéhistoria och litteraturhistoria, imponerande både genom sin överblick och sin precision i detaljer, präglad av en stilkonst, som också den är en del av bokens vetenskapliga hållning. Det torde finnas få moderna tankeriktningar, ägnade ett lika intensivt studium som existentialismen. I fallet Bergson har Jean-François Batail tidigare gjort en imponerande inbrytning i svensk idéhistoria. I Freuds, Adlers och Jungs fall föreligger hittills bara spridda punktstudier.

Stenström markerar i utspelet till den nya boken de tre utvecklingsfaser av existentiellistiskt tänkande som han avser att följa. Den första låter han markeras av namnen Kierkegaard, Nietzsche och Dostojevski, den andra av Karl Jaspers, Martin Heidegger och vid deras sida »krisens teologer» i Tyskland, den tredje av de franska existentiellistiska filosoferna och författarna, av Sartre, Camus och dem närliggande författare.

Självfallet har under Kierkegaards livstid, men också under de stora Kierkegaardrenässanserna under 1900-talet, Köpenhamn utgjort vad Stenström kallar »en viktig stapelplats för idéflödet till Sverige och Europa». För att förklara att vi aldrig i vårt land fick någon egentlig motsvarighet till Kierkegaardrenässanserna i Tyskland och Frankrike uppställer Stenström den plausibla hypotesen, att här hemma Geijers och i någon mån Boströms personlighetsfilosofi bildade en motvikt mot eller ett substitut för en filosofi längs Kierkegaards linjer. För själva uppslaget hänvisar Stenström till en formulering hos Emil Liedgren; själv genomför han idén om Geijertraditionens blockerande roll som ett återkommande ledmotiv i sin framställning. Så i det idéhistoriskt givande kapitel, där han undersöker de svenska 1900-talsteologernas attityd till Kierkegaard och till den av Kierkegaard influerade »krisens teologi» som tog form i Tyskland i första världskrigets skugga. Såväl hos Nathan Söderblom som hos Torsten Bohlin och John Cullberg – alla med hemortsrätt i Uppsala – finner han bekräftat »Geijers makt i vårt tankeliv och Kierkegaards vanmakt». Han klargör också, hur, från andra utgångspunkter, Lundateologiens främste, Anders Nygren, tog avstånd från Karl Barth och den dialektiska teologien. I ett citerat privatbrev slår Nygren fast, att hans egen lutherska grunduppfattning, sådan han utformat den i boken *Eros och agape*, är radikalt motsatt den tyska krisens teologi. Där finner Nygren »den calvinistiska Gudstanken»; Guds majestät står i centrum och den oändliga distansen mellan Gud och människa betonas. Det kan tilläggas, att Nygren knappast tycks ha haft något djupare intresse för Kierkegaards tänkande; i boken *Filosofisk och kristen etik* förekommer Kierkegaards namn inte ens i litteraturförteckningen.

Ät profanhumanismen och dess talesmän i Sverige ägnar Stenström ett avsnitt, där han klarlägger det motstånd Kierkegaard och den senare existentialismens tankar rönt från den analytiska filosofins och språkfilosofins håll. Bl. a. kan han visa, hur en uppsats av den brittiske språkfilosofen A. J. Ayer i *Horizon* med sina starkt kritiska synpunkter på den existentiellistiska filosofien kom att spela en avgörande roll för svensk opinion. Han citerar

bl. a. Ingemar Hedenius ord om »den filosofiska och teologiska existentiellistiska filosofins ogenomträngliga och ändlösa dialektik»; han markerar Anders Wedbergs och Marc-Wogaus negativa attityd – i samtliga fall rör det sig om filosofer med anknytning till den hägerströmska uppsalskolan. Stenströms slutsats blir, att »Kierkegaard och Nietzsche knappast på någon enda punkt varit ledande i den moderna (svenska) fackfilosofins utveckling».

Kanske fanns trots allt, i den lundsiska universitetsmiljön, den humanistiska liksom den teologiska, en annan typ av »föreläsningsberedskap» för de existentiella Kierkegaardska tankarna. Den första svenska introduktionen i Kierkegaards filosofi gav i själva verket inte uppsaliansaren Waldemar Rudin med sin bok från 1880 om Søren Kierkegaards person och författarskap utan lundensaren Albert Lysander med sin uppsats Søren Kierkegaard, Litterär-historisk teckning, i *Tidskrift för Litteratur* år 1851. Närheten till Köpenhamn har säkerligen genom alla decennier spelat en roll för lundsarnas Kierkegaardstudium; ett regionalt idéhistoriskt perspektiv ligger också av andra orsaker nära till hands. Det fanns i lundsisk intellektuell miljö ingen motsvarighet till den starka Geijertraditionen i Uppsala; den fick aldrig på samma sätt fäste i Tegnér och Agardhs stad. Däremot fanns i Lund en schartausk tradition av viss betydelse. När det gäller Henrik Schartau, har hans beröringspunkter med Kierkegaard starkt framhävts av Henrik Hägglund i hans biografi från 1924; det kan tilläggas, att den schartauanska religiositeten också visats ha vissa likheter med calvinsk tradition. Ett faktum är att Torgny Segerstedt hade nära kontakt med både schartauansk och Kierkegaardsk tradition, vilket framgår bl. a. av Ingrid Segerstedt-Wibergs bok om fadern.

Torgny Segerstedt blir nära nog portalfiguren i Thure Stenströms bok; både för hans religionshistoriska författarskap och för hans idépolitiska hållning som journalist visas Kierkegaard ha spelat en grundläggande roll. Stenströms tes är, att Segerstedt kommit fram till en personlig livshållning och åskådning som ligger i linje med den profana existentialism som först från 1940-talet introduceras i Sverige.

De tidigaste och mest initierade introduktionerna i den tyska och franska existentiellismens filosofi finner Stenström hos Alf Nyman, Gunnar Aspelin och Olle Holmberg. Det är kanske inte en händelse att de alla, liksom Segerstedt var lundsare. Det var genom direkt dansk förmedling Segerstedt fick sitt intresse för Kierkegaard väckt; han hade Kierkegaards porträtt redan på sitt studentrum. Den som i Segerstedts ställe erhöi den lundsiska professuren i religionshistoria var en dansk, Edvard Lehmann. Samma år som Segerstedt höll sitt av Stenström med rätta uppmärksammade tal till Kierkegaardminnet 1913 utgav Edvard Lehmann i Pfannmüllers serie *Die klassiker der Religion*, ett urval av Kierkegaards skrifter på tyska med brottstycken ur Enten Eller, ur Begrebet Angst, ur Frygt og Bæven och ytterligare ett antal centrala verk. Lehmann skulle i fortsättningen, under sina Lundaår, i böcker och föreläsningar återvända till Kierkegaard, bl. a. i skriften *Mån* och deras tro från 1920, där Luther och Pascal utgör de första namnen, Kierkegaard det sista. När Søren Kierkegaards Papirer alltifrån 1910-talet utgavs, anmälde Fredrik Böök i initierade artiklar volym efter volym. Den första föreläsningen i det av

Olle Holmberg stiftade Lundensiska litteratursällskapet hölls 1930 och hade som ämne Brandes och Kierkegaard; föreläsaren var Paul Rubow. Senare föreläste både Helleweg och Frithiof Brandt om Kierkegaard i olika lundensiska sammanhang. Också Victor Kuhr, en av utgivarna av Søren Kierkegaards Papirer stod i nära förbindelse med sina lundensiska kolleger; under den tyska ockupationen av Danmark tog han sin tillflykt till Lund där han också föreläste. Karl Ragnar Gierow – licentiat i filosofi i Lund – hör till de Lundahumanister som – vilket framgår av Rolf Arvidssons biografi – visade ett starkt intresse för tidens Kierkegaardsforskning.

Från 1926 till 1938 verkade i Lund som lektor i franska Paul Tisseau. Det var han som till franska översatte en rad av Kierkegaards skrifter: år 1933 *Gjentagelsen*, år 1935 *Begrebet Angst*, år 1940 *Frygt og Bøven*. Uppgifterna om Tisseau som representant för Kierkegaardintresset i Lund hämtar jag dels ur den lokala traditionen, dels ur Régis Jolivets bibliografi *Kierkegaard* i *Bibliographische Einführung in das Studium der Philosophie* från 1948. Notiserna om översättningarna kan tyckas vara av perifer intresse, men faktum är alltså obestriddligen, att Kierkegaard på sin väg från Köpenhamn till Paris tog omvägen över Lund. Stenström nämner för övrigt en gång Tisseau i sin bok, nämligen i hans egenskap av översättare av Torsten Bohllins arbete om Kierkegaard till franska. Det kan tilläggas, att också Edvard Lehmanns studie om Grundtvig och Kierkegaard översattes till franska i *Revue de l'histoire et philosophie religieuse* 1931, samma år som Jean Wahl skrev sin studie *Hegel et Kierkegaard* i *Revue philosophique*.

Det är förvisso inte min avsikt att framställa Lund som något existentialismens Mekka. Men det tycks mig vara av visst, om än begränsat intresse, att erinra om hur skilda de rent idémässiga förutsättningarna var i de två universitetsstäderna Uppsala och Lund. Betydelsen av den geografiska och kulturella närheten mellan Köpenhamn och Lund bör inte underskattas. Däremot har Stenström givetvis rätt, när han om Hans Larsson, den ledande Lundafilosofen under tidigt 1900-tal, konstaterar: »någon egentlig sympati för Kierkegaard som tänkartyp hyser Hans Larsson inte». Som så många av sina jämnåriga – bland dem också Bengt Lidforss – hade Hans Larsson redan i sin ungdom läst Kierkegaard. Men själv slog han följe med Platon och Spinoza, två filosofer, i vilkas begreppsvärld »essensen» föregick »existensen».

Med det första, stort upplagda och energiskt genomförda kapitlet har Stenström tecknat den idémiljö, den större eller mindre beredskap som från början fanns för mottagandet av den franska existentialismens budskap, när det väl nådde hit. Han har konkretiserat miljön också genom att uppmärksamma det existentiella mönster som framträder i en rad betydande svenska författarskap under 1900-talet från Strindberg till Pär Lagerkvist, Hjalmar Bergman och Birger Sjöberg; han betonar också vad Vilhelm Ekelund betytt för »att skapa en allmän föreställningsberedskap för existentiellt tänkande i svensk litteratur».

Det andra stora kapitlet i Stenströms nya arbete behandlar den franska existentialismens öden och missöden på svensk botten. Kapitlet ger både »Rezeptionsgeschichte» och »Wirkungsgeschichte». Först får vi en bild av existentialismens genombrött på svenska scener, med

Sartres Flugorna, spelad i Stockholm och Göteborg redan 1945, och av Eyvind Johnsons roll som översättare och introduktör av Sartre och Camus. I stämningarna från krigsslutets och motståndsrörelsens dagar kom båda främst att uppfattas som politiska diktare som i antik dräkt förkläddt de etiska frågor som andra världskrigets ockupationer väckte. I sin noggranna genomgång av kritikerreaktionerna i Sverige kan Stenström slå fast, att filosofen och existentialisten Sartre knappast ägnats ett ord av recensenterna; när det någon gång hände misstolkades vanligen den filosofiska bakgrunden grovt. »Receptionshistoria handlar alltid till stor del om missuppfattningar. Ty sådant är nu en gång kulturutbytet mellan nationer beskaffat», formulerar Stenström i två minnesvärda satser. Den imponerande dokumentation som Stenström samlat upp tar bl. a. Harry Martinsons vidräkning i en artikel om Övergivningens lära och Herbert Tingstens snusförnuftiga ord om existentialismen som »en parentes i det europeiska feltänkandets historia».

En av de första – kanske den förste – som klart uppfattade de nya signalerna från Paris var, som Stenström med rätta framhållit, Gunnar Brandell, först med sin essä om Flugorna i *Samtid och Framtid* år 1946, sedan med ett antal introduktioner och översättningar. Hans väg till förstelse av den franska existentialismen hade gått över tysk filosofi; han hade tidigt läst Karl Jaspers *Psychologie der Weltanschauungen*, på Hans Ruins rekommendation. På en resa till Paris vid mitten av 1930-talet hade han som reselektyr samme Jaspers då nyutgivna bok om Nietzsche. I fransk litteratur och kritik orienterade han sig med hjälp av *La nouvelle revue française* och senare genom tidskriften *Les Temps Modernes*. – På många håll i tidsdebatten dök ordet »existentiell» upp. Redan i sin kulturkritiska skrift *I morgondagens skugga*, översatt till svenska 1936, skrev den holländske historikern Huizinga: »Det lärda modeuttrycket inom bildade kretsar kommer utan tvivel att bli 'existentiell'. Jag ser det skjuta upp överallt. Det skall snart nå den stora allmänheten.» Den svenska allmänheten nåddes alltså av ordet i mitten av 1940-talet.

»Först teatern, sedan översättningslitteraturen i form av romaner, noveller och annan prosa, sist filosofien – sådan blev tågordningen, när den franska rörelsen introducerades i svenskt fyrtilal.» Så lyder en av Stenströms välformulerade sammanfattningar av förloppet. I de avsnitt han ägnar åt skönlitteraturen och filosofien kommer han in på viktiga delar av den svenska fyrtilalismens historia. I de litterära debatterna om ångesten, pessimismen och det politiska engagemanget användes Sartre än som försvar, än som slagträ. Medan de svenska fackfilosoferna av hägerström-phalénsk skolning gick till attack mot Sartre som »filosofisk pekoralist», skyndade andra till undsättning: Karl Vennberg på fyrtilalismens vägnar, John Landquist närmast på Bergsons, Gunnar Brandell och Gunnar Aspelin på humanismens vägnar, Olle Holmberg på den stränga moralfilosofierna. Alla de nämnda var också angelägna att placera in Sartres filosofiska huvudarbete i ett idéhistoriskt perspektiv. En initierad bild av den kritik som från katolskt, närmast tomistiskt håll, drabbade Sartre genom Lechard Johanneson i hans bok 40-talet och idéerna avslutar Stenströms innehållsrika och laddade idéhistoriska kapitel.

Efter denna filosofihistoriska tour de force är han framme vid slutkapitlet, där han behandlar inflytandet, främst

från Sartre och Camus i den svenska skönlitteraturen. I en komparatistisk avhandling av gammalt snitt skulle man här vänta att få se, hur litterärt gods från Sartre, Camus, Simone de Beauvoir och andra, som bleka gengångare gick igen hos ett antal svenska författare under tidsperioden fram till år 1950. Men så sker inte hos Stenström, som är metodiskt ytterst medveten om den komparativa metodens begränsningar. Den komparativa tankemodellens dilemma – uppmärksammas i svensk litteraturteoretisk diskussion redan av Landquist och Böök på 1910-talet – måste vara särskilt slående för den som likt Thure Stenström skolats i existentialfilosofiskt tänkande. Han formulerar dilemmat denna gång genom att ge ordet åt Werner Aspenström som en gång skriver: »Över huvud tror jag att litteraturforskare ofta överskattar betydelsen av en direkt och datumstämplad litterär påverkan, ingenting kan utlösas av ord som inte redan finns som känsla och aning och upplevelse i kroppen förberedd.»

Med fin litterär sensibilitet går Stenström i detta slutkapitel så till väga att han använder de franska existentialisternas formler och grundtankar för att genom kontraster och paralleller karakterisera ett tiotal svenska diktare som genomlevt den Sartre–Camuska epoken. Utförligast dröjer han vid Gyllensten, Ahlin, Dagerman, Eyvind Johnson och Östen Sjöstrand. I sammanhang med Sjöstrands orientering får han anledning att dra in också den danska Heretica-kretsen och de kristna varianter av existentialfilosofi som representeras av Gabriel Marcel och av Emmanuel Mounier, den franska »personalismens» talesman. Slutkapitlet, det kortaste i boken, kanske en gång tänkt som riktpunkt och mål för undersökningen, utformas alltså till en svit minimonografier.

Skulle recensenten – fortfarande från sin snävt regionala utsiktspunkt – önska porträttsviten utökad med ytterligare diktare skulle jag vädja om en plats för Hjalmar Gullberg. I akademitalet över sin nära vän har Karl Ragnar Gierow talat om Søren Kierkegaard som »en av hans ungdoms älsklingsförfattare». Han har också markerat den gullbergska poesiens situation »på bristningsgränsen mellan ytterligheter», och har fäst uppmärksamhet vid den sena dikt – »Jag gräver i mig inte för att gräva» – där Gullberg fogat in Kierkegaards namn vid sidan av Pascals i terzinens mönster. Också för Gullberg var paradoxen en grundupplevelse. En gång vid mitten av 50-talet hade jag anledning att i ett samtal med Gullberg beröra dikten *Upptakt*, inledningsdikten i samlingen *Att övervinna världen*. I mitt dåvarande handexemplar av boken antecknade jag namnen Kierkegaard och Pascal. Jag frågar mig fortfarande om den som tänkes tala i dikten inte snarast är ett Kierkegaardskt jag:

På gatan som du trampar med din häl
ej ros men törne vill jag strö för dig
förvandla dig från *menighet till själ*
och dö för dig.

I sin bok *Kristet, indiskt och antikt hos Gullberg* har Anders Palm redogjort för Gullbergs intresse för de franska existentialisterna. Sartres *Flugorna* tog Gullberg upp på radioteaterns repertoar samma år som dramat utkom i svensk översättning, i Camus' *Myten om Sisyfos* har han gjort förtreckningar och kommentarer. I Sartres och Camus verk kunde Gullberg se de antika myterna som omklädnad för nutida existentiell problematik – de bildar en

parallell till, kanske förutsättning för Gullbergs motsvarande diktning alltifrån *Gudasaga*. Människans situation av övergivenhet, i en värld där guden eller gudarna dragit sig tillbaka, upplevelsen av den oändliga distansen mellan gud och människa är ett annat välkänt Gullbergskt tema, med motsvarigheter hos de diktare och teologer som varierat Nietzscheformeln *Dieu est mort*.

De petitnotiser som jag strött in i denna anmälan av Thure Stenströms bok *Existentialismen i Sverige* är anteckningar i marginalen till ett verk, som kommer att hävda sig som ett av de viktigaste idéhistoriska och litteraturhistoriska arbetena i samtiden. Alla som sysslar med filosofiens, teologiens, skönlitteraturens och teaterns historia under 1900-talet kommer att kunna hämta nya kunskaper, nya uppslag och nya perspektiv från detta centralt humanistiska verk.

Carl Fehrman

René Wellek: *The Attack on Literature and Other Essays*. The Harvester Press 1982.

René Welleks nya bok *The Attack on Literature* med dess samling av studier, alla tillkomna på 1970-talet, ansluter sig till hans båda tidigare böcker *Concepts of Criticism* (1963) och *Discriminations* (1970). I ett förord förklarar Wellek med berättigad självkänsla: »In all these papers I hope my concern for clarity, coherence, and definiteness in my thinking about literature is apparent.» När Inge Jonsson i *Samlaren* 1965 anmälde *Concepts of Criticism* framhöll han »den språkliga klarheten och glimtarna av en kärv humor» som gör läsningen av René Welleks verk, så perspektivrika och engagerande, dessutom angenäm! Jonsson konstaterade att den engelska termen *criticism* ju slår en bekväm bro mellan litteraturforskning och seriös litteraturkritik. »I believe», deklarerar Wellek inledningsvis i sin nya essäsamling, »in literary scholarship and criticism as a rational enterprise that aims at a right interpretation of texts, at a systematic theory of literature, and at the recognition of quality and thus of rank among writers.»

A *History of Modern Criticism*, hans »big project» som Wellek själv säger, föreligger ju i fyra band; två delar är avsedda att följa, varav den förra ägnas engelsk och amerikansk *criticism* under förra hälften av 1900-talet, medan den andra – »far less advanced», som Wellek erkände i ett föredrag 1978 – skall behandla Croce, Gundolf, Curtius, Spitzer, Auerbach, Staiger, vidare bl. a. den ryska formalismen och Pragskolan. »Many gaps have to be filled. There is always the proviso: God willing.»

Inge Jonsson betecknade det som ett vid första anblicken egendomligt förhållande, »att en forskare som så enträget pläderat för ett 'perspektiviskt' studium av det litterära konstverket som sådant knappast själv har lämnat några prov på dylik verksamhet». Men Jonsson konstaterade på samma gång att René Welleks specialområde i stället är så mycket mer vidsträckt; Welleks skrifter vittnar om hans kolossala överblick över den litteraturkritiska debatten under två sekel av västerländsk historia.

Bibliography of the Writings of René Wellek, som fullföljs i *The Attack on Literature*, gäller denna gång *from 1 January 1970 to 1 January 1982*. Den är uppdelad på